

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת מצרע, תשע"א
מספר 910מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הצרעת

יש מן הנגעים והטומאות הנזכרים בפרשיות "תזריע" ו"מצורע" הבאים מבחוץ ונטפלים לגוף הקטן ולעצמים אחרים, כגון צרעת (רס"ג תרגמה כְּרִץ), בהרת וספחת, ויש הנובעים ויוצאים מגוף האדם, כגון קרי, זיבה ונידה.

הכוהנים במשכן ובמקדש אחראים על גילוי הנגעים וריפויים, על הטומאות והטהרות ועל ההיגיינה הסביבתית בבחינת "והיה מְחַנֵּיךְ קָדוֹשׁ" (דב' כג:טו). עיקר רשימה זו מוקדש לנגע הצרעת והמחלות הנלוות לה: קרומי עור מתנשאים – שלפוחיות, וייתכן שזאת מחלת האבעבועות.

ספחת – פסוריאזיס: מחלה שבה תאי העור מתרבים ביתר שאת, נוצרות קשקשת ואדמומיות, ולעתים מופיעים גם נגעים מוגלתיים. המחלה נגרמת על ידי תאי המערכת החיסונית שתוקפת את תאי העור. הטיפול היום נעשה על ידי מתן קוקטייל של תרופות וחשיפה לקרינה אולטרה-סגולית וקרינת השמש בים המלח. **בהרת – ויטיליגו:** מחלה של הופעת כתמי לובן בעור והרס צבע המלאנין כנראה על ידי מולקולות טעונות הידועות בשם רדיקלים חופשיים, שכנראה הורסים את המנגנון של ייצור הפיגמנט מלאנין. שיזוף יכול לעצור את התפשטות המחלה. כותב רשימה זו ניסה בהצלחה כתישה של עלי הצמח "ויתנאה משכרת" (withaniq somniaerq) שהושמה ברטייה על המקום הפגוע.

צרעת: מחלה עתיקת יומין ונפוצה ברוב הארצות. החולה נקרא צרוע או מצורע, והמחלה עצמה נקראת על שם מגלה גורם המחלה, הנסן. בעקבות שכלול המיקרוסקופ ומחקר הבקטריולוגיה באמצע המאה ה-19 על ידי לואי פסטר הצרפתי ורוברט קוק הגרמני, נחשף חיידק באצילוס הצרעת. תחילה סבר הרופא הנורבגי דניאלסן (1815-1894) שזאת מחלה תורשתית, כיוון שהגיעו אליו משפחות שלמות נגועות בצרעת, ואילו הוא עצמו לא נדבק בה. אך חתנו, הנרי הנסן (1841-1912) גילה באמצעות המיקרוסקופ חיידקים בתאי חולי הצרעת, שאינם מצויים באנשים בריאים. ב-1884 נעשה ניסוי בהסכמה, על ידי הזרקת חיידקי באצילוס הצרעת לגופו של רוצח שנידון למוות ועונשו הומר לצורך זה. המתנדב אכן חלה בצרעת. צעד נוסף במחקר עשה פרופ' שאול אדלר (1895-1966) מבית הספר לרפואה באוניברסיטה העברית בירושלים. הוא הדביק חיות ניסוי בחיידקי צרעת, לאחר שפגע במערכת החיסונית שלהן, והן אכן לקו בצרעת.

לסיכום – מחלת הצרעת נגרמת מחיידקים שתוקפים את הגוף, והיא פורצת כשהמערכת החיסונית פגומה. במשך שנים רבות נחשבה המחלה חשוכת מרפא, אך באמצע המאה העשרים התגלה שצירוף של תרופות הניתנות במשך כמה חודשים, יש בו כדי להיטיב עם החולה. הקושי הוא שהמחלה מתגלית לאחר כמה שנים שבהן החיידק כבר דוגר בתוך הגוף. המחלה מתבטאת בפגיעה בעור וקצות העצבים וברקמות הריריות על ידי החיידק ורעליו, ומלבד זיהומי חוץ הוא גורם להתעבות, תפיחות וקילופי עור. המחלה פוגעת מלבד באדם גם ביונקים אחרים, כגון קופים, ארנבות, עכברים וגם היונק הקטן ארמלדו. המחלה מועברת על ידי שיעול והתעטשות של נושא באצילוס הצרעת.

הצרעת במקרא

ממילת הצרעת נגזרו המילים מצורע, צרוע וכינויים ללוקים בצרעת, כגון: שם גנאי לאמו של ירבעם בן נבט – "וְשֵׁם אִמּוֹ צְרוּעָה אֲשֶׁה אֶלְמָנָה" (מל"א יא:כו); שם מקום - צְרָעָה שנזכר בסיפורי שמשון – "וַתִּחַל רוּחַ ה'

לַפְעָמוּ בְּמַחְנֵה-דָן בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֲשַׁתָּאֵל" (שופ' יג:כה); שם מוצא של אדם – "מֵאֲלֵה יֵצְאוּ הַצָּרְעָתִי וְהָאֲשַׁתָּאֵלִי" (דבהי"א ב:נג); "הַצָּרְעִי" (שם נד); שם חרק מזיק בעקיצתו – צרעה. בלשון ערב המילה מציינת מכה וגם הרג, כמו המילים צרעה ואשתאול – זירות מלחמותיו של שמשון ושל שאול בפלשתים.

סימני הצרעת והסיבות להופעתה

הכהן בודק את סוג הנגע – את סימני הצרעת: "וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת-הַנֶּגַע בְּעוֹר-הַבָּשָׂר וְשָׁעַר בְּנֹגַע הַפֶּה לְבֶן וּמְרָאָה הַנֶּגַע עִמָּק מְעוֹר בְּשָׂרוֹ נִגַּע צָרְעַת הוּא וְרָאָהּ הַכֹּהֵן וְטָמֵא אֹתוֹ" (ויק' יג:ג).

הצרעת במקרא קשורה במעשי נסים ובגמול על התנהגות לא ראויה. יש צרעת הנמשכת לכל החיים, ויש הבאה לזמן קצוב וחולפת מהר, כגון הנגעים שהביא ה' על דמויות שונות כמפורט להלן:

* **נגעי צרעת לפרעה על ניסיון לגילוי עריות (בר' יב:יז).**

* **צרעת משה על שהוציא דיבה על העם: "וַיִּהְיֶה לֹא-יֵאֱמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי" (שם' ד:א).**

* **צרעת מרים על דבריה על משה אודות האישה הכושית ועל שאמרה: "הֲלֹא גַם-בְּנֵי דְבַר ה'?" (במ' יב:ב).**

* **צרעת נעמן שר צבא מלך ארם, על גסות רוחו שנבעה מגאווה ויהירות. הנביא אלישע גילה גאווה לאומית לעומת מלך ישראל, כשדרש שנעמן "יבא-נא אלי וידע פי יש נביא בישךאל" (מל"ב ה:ח). הוא גם לא רצה לקבל שכר על שריפא את נעמן מצרעתו. הנביא קידש שם שמים והאדיר גם את שם הטוב של מימי הירדן על פני נהרות דמשק.**

* **צרעת גיחזי נער אלישע, שרדף אחרי נעמן לקחת את דמי הריפוי ושיקר בשם הנביא ומחה בכך את רושמים של דברי אלישע. הנביא ידע ברוח הנבואה על מעשה גיחזי ועל כן קיללו: "וַיִּצְרַעַת נַעֲמָן תְּדַבֵּק-בָּךְ וּבְזוֹרְעֶיךָ לְעוֹלָם, וַיֵּצֵא מִלְּפָנָיו מִצְרַע פֶּשֶׁלֶג" (מל"ב ה:כז). בהמשך מסופר שבימי אחאב צרו הארמים על העיר שומרון, ורעב שרר בה. ארבעה אנשים מצורעים עמדו בשער, וה' השמיע לאוזני הארמים הצרים על העיר "קול רֶכֶב, קול סוס קול חיל גדול... וַיִּקְוֹמוּ וַיִּנְוִסוּ בַּנֶּשֶׁף" (מל"ב ז:ו-ז). המצורעים בישרו למלך את מנוסת הארמים והביאו בכך הצלה וגאולה. רש"י מפרש: "וארבעה אנשים – גיחזי ובניו".**

* **צרעת עוזיהו מלך יהודה. בשל ניצחונותיו במלחמות, הקמת מפעלי בנייה ופיתוח החקלאות, "גָּבַהּ לְבוֹ עַד-לְהַשְׁחִית וַיִּמְעַל בַּה' אֶ-לֵהִיו וַיִּבְאֵ אֶל-הַיֵּכָל ה' לְהַקְטִיר עַל-מִזְבֵּחַ הַקְּטֹרֶת... עֲזָרְיָהוּ הַכֹּהֵן וְעַמּוֹ פִּתְּנִים לֵה'... וַיֵּאמְרוּ לוֹ לֹא-לָךְ עֲזָרְיָהוּ לְהַקְטִיר לֵה'... וּבְזַעַפּוֹ עַם-הַכֹּהֲנִים וְהַצָּרְעַת זָרְחָה בְּמִצְחוֹ... מְעַל לְמִזְבֵּחַ הַקְּטֹרֶת... וַיְהִי עֲזָרְיָהוּ הַמֶּלֶךְ מִצְרַע עַד-יוֹם מוֹתוֹ" (דבה"ב כו:טז-כא).**

ראינו שפעמים רבות מופיעה הצרעת כעונש משמים. על כך נאמר בגמרא (ערכין טז עא):

א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן על שבעה דברים נגעים באין: על לשון הרע, ועל שפיכות דמים, ועל שבועת שוא, ועל גילוי עריות, ועל גסות הרוח, ועל הגזל, ועל צרות העין. על לשון הרע, דכתיב: "מְלִשְׁנֵי בְּסֹתֵר רַעְיוֹ אֹתוֹ אֲצַמִּית" (תה' קא:ה). על שפיכות דמים, דכתיב: "וְאֵל-יִפְרֹת מִבֵּית יוֹאָב זָב וּמִצְרַע" וגו' (שמו"ב ג:כט). ועל שבועת שוא, דכתיב: "וַיֵּאמְרוּ נַעֲמָן הוֹאֵל קַח פְּפָרִים" (מל"ב ה:כג) וכת': "וַיִּצְרַעַת נַעֲמָן תְּדַבֵּק-בָּךְ" וגו' (שם כז). ועל גילוי עריות, דכתיב: "וַיִּנְגַע ה' אֶת-פְּרַעְיָה נְגָעִים" וגו' (בר' יב:יז). ועל גסות הרוח, דכתיב: "וּכְחֻזְקָתוֹ גָּבַהּ לְבוֹ עַד-לְהַשְׁחִית וַיִּמְעַל בַּה' אֶ-לֵהִיו" (דבהי"ב כו:טז) "וְהַצָּרַעַת זָרְחָה בְּמִצְחוֹ" (שם יט). ועל הגזל, דכתיב: "וְצָוָה הַכֹּהֵן וּפְנֵו אֶת-הַבֵּית" (ויק' יד:לו), תנא: הוא כונס ממון שאינו שלו, יבא הכהן ויפזר ממונו. ועל צרות העין, דכתיב: "וַיִּבְאֵ אֲשֶׁר-לוֹ הַבֵּית" (שם לה), ותנא דבי ר' ישמעאל: מי שמיחד ביתו לו.

הצרעת היא מן הדינים הקשים: "וַיִּגַּף ה' אֶת-הָעָם" (שם' לב:לה) – מלמד שנידונו בשלושה דינים קשין: במגפה, בהריגה ובצרעת" (מדרש הגדול שמות לב, לה).

מצורעים מברשים

הגמרא מספרת שבמסעם של בני ישראל לארץ ישראל, בכואם ממזרח, בעבר הירדן בארץ מואב, הלכו שני מצורעים בסוף מחנה ישראל. האמורים עשו להם מערות בהרים שליד מעבר נחל ארנון, התחבאו בהן ואמרו: כשיעברו ישראל כאן נהרגם, ולא ידעו שארון ה' היה מיישר לפניהם את ההרים. כיוון שבא הארון, נדבקו ההרים זה לזה והרגו את האמורים וירד דמם לנחל ארנון. את בשורת הנס גילו שני המצורעים וסיפרו לישראל. על זה אמרו ישראל שירה (ברכות נד ע"א-ע"ב וראו מל"ב ז).

סוגי הצרעת במקרא

צרעת העור: צרעת נתיקה בזקן ובשער הראש על שם ניתוק השערות מהעור.

צרעת הבגד, צמר ופשתים או מלאכת עור: אם הנגע מתפשט בהם הם נידונים לשרפה, ואם לא פשה הנגע בהם, הטיפול הוא על ידי כביסה והסגרה במשך שבעה ימים.

צרעת המבנים: "בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזְתְּכֶם" (ויק' יד:לד) – נגע צרעת מתפשט שבעקבותיו יש להרחיק את האבנים הנגועות אל מחוץ לעיר, לבנות את הפרצות מחדש ולטייח את קירות הבית. אחרי הטיפול הזה אם פשה הנגע יש להרוס את הבית ולהרחיק את אבניו מחוץ לעיר. השוכב והאוכל בבית המנוגע צריך לכבס בגדיו.

כאמור, צרעת בגוף החי נגרמת מחיידקים. כיצד אם כן פוגעת הצרעת בכגד, בעור מעובד ובכתי אבן? נראה שהנגע בהם שונה מצרעת בעלי החיים, ועליו נאמר: "וְהָיָה הַנֶּגַע בְּקִירַת הַבַּיִת שֶׁקְצָרוֹת יִרְקַנְקוּ אוֹ אֲדָמָת וּמְרָאֵיהֶן שֶׁפֶל מִן הַקִּיר" (יד:לז). סבורני שמדובר במיני טחבים, חזזיות ואצות, והאדמומיות נגרמת מנבגיהם (יחידות הריבוזי). צמחים אלה מפוררים את קירות הבית. התורה נוקטת כאן היגינה מרבית בסילוק רכיבי הבית הנגועים.

הצרעת שבמקרא נבדלת מצרעת הנסן שידועה גם בשם leprosy בכמה אפיונים: במקרא מופיעה המחלה בפתע ונרפאת מעצמה בזמן קצר. השער הופך לבן ואף נושר, ואילו במחלת הנסן נשמר צבע השער. גורמיה של מחלת הנסן בקטריאליים בלבד, ואילו הצרעת המקראית גורמיה בלתי ודאיים והיא לוטה בערפל נסי, והמחקר בה מוגבל.

הטיפול במצורע המקראי

המצורע מקבל טיפול ראשוני בבדיקת נושא הנגע, ואם יש בו צרעת, הוא מוסגר מחוץ למחנה. הכוהן יוצא אל מחוץ למחנה ורואה אותו. אם הצרוע נרפה מאליו ממחלתו, עליו לכבס את בגדיו, לגלח את שערותיו ולרחוץ את גופו – פעולות היגינה הגיוניות. פעולות טיהור נוספות תכליתן מובנת פחות. הכוהן לוקח שתי ציפורים חיות (דרור הבית), שוחט את האחת "אֶל-פְּלִי-חֶרֶשׁ עַל-מֵי חַיִּים", וטובל בדמה ענף עץ ארז, אזוב, שני התולעת ואת הציפור החיה, ומזה "עַל הַמַּטְהָר מִן הַצָּרַעַת שֶׁבַע פְּעָמִים". אחרי זה הוא משלח את הציפור החיה לחופשי. כיוון שצרעת באה על חטאים, מקריב הַמַּטְהָר קרבנות אשם, חטאת, עולה ומנחה.

הרחקה ובידוד

אדם הנגוע בצרעת דבקה בו תווית של טמא. הוא מורחק מהחברה, יושב בצד ונוהג מנהגי אבלות, השפלה וצער, ככתוב: "וְהִצְרוּעַ אֲשֶׁר-בוֹ הַנֶּגַע בְּגִדוֹ יִהְיוּ פָרָמִים (נשים לא נהגו כך) וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל-שָׂפָם יַעֲטֶה (כיסוי ראש) וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא" (יג:מה). כלומר, כשבריות מתקרבות אל המצורע, הוא צריך להכריז על עצמו "טמא". כשהיו בני ישראל במדבר הופנו המצורעים אל מחוץ למחנה, ובהיותם בארצם הם הורחקו ממקום מושבם כמו המצורעים בשער שומרון. בדומה לכך, בעת החדשה נאסר על מצורעים בארצות אירופה להינשא, היה עליהם ללבוש לבוש מזהה ואף לשאת פעמון כדי להכריז על נוכחותם.

בתקופות שונות הוחזקו המצורעים בכתי חולים ייחודיים, ובארץ התקיימו שכונות מצורעים סמוך לרובע היהודי ובשכונת טלביה בירושלים. אלה כבר אינם קיימים בגלל מיעוט חולים והתפתחות הרפואה.

זכריה דורי

דוקטורנט במחלקה לתולדות ישראל